

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Paedagogica IV (2015)

Agnieszka Kopyś-Woskowicz

Współczesne sposoby wspierania rozwoju dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Kiedy mówimy o sposobach rozwoju dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, należy zwrócić uwagę na rozwój psychiczny jednostki oraz czy zostały zaspokojone podstawowe potrzeby egzystencjalne określone przez amerykańskiego psychologa Abrahama Masłowa jako potrzeby niższego rzędu (hedonistyczne) i wyższego rzędu (bezpieczeństwa, akceptacji, samorealizacji). Niezaspokojenie jednej lub kilku z nich wywołuje, nie tylko u dziecka, ale również u jednostki dorosłej, niewymierne skutki w rozwoju psychicznym, które mogą doprowadzić do różnego rodzaju zaburzeń osobowościowych i niedostosowania społecznego.

Pojęcie rozwoju zostało wprowadzone przez Arystotelesa (384–322 p.n.e.), który określał rozwój „jako proces nadawania formy, a więc zmianę zmierzającą w określonym kierunku, zmianę celową polegającą na przechodzeniu od form niższych do wyższych” (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 1996: 45). Rozwój można rozważać także w „aspekcie filogenetycznym jako funkcję zdeterminowaną przez dziedziczność i środowisko, a w aspekcie ontogenetycznym jako całokształt zmian dokonujących się w zachowaniu człowieka w toku życia indywidualnego” (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 1996: 52).

Oprócz potrzeb określonych przez A. Masłowa istnieją także specjalne potrzeby edukacyjne (SPE), czyli „potrzeby dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością, zaburzeniami parcjalnymi, zaburzeniami w zachowaniu, a także ponadprzeciętnymi zdolnościami” (Pilch 2006: 869). Dzieci i młodzież z SPE to osoby niepełnosprawne sensorycznie (niedowidzące lub niewidome, niesłyszące lub głuche i głuchonieme), niepełnosprawne ruchowo (różnego rodzaju schorzenia stawów, mięśni, kości itp., trwałe urazy powypadkowe, wady rozwojowe), osoby niepełnosprawne umysłowo i z zaburzeniami emocjonalnymi (zespół Downa, autyzm, ADHD, zespół Aspergera), osoby z zaburzoną komunikacją piśmienną-językową (dysortografia, dysleksja, dysgrafia, dyskalkulia, wady wymowy), jednostki pochodzące z rodzin patologicznych lub dysfunkcyjnych oraz z innymi trudnościami edukacyjnymi (np. mające problemy z koncentracją, zapamiętywaniem, bardzo nieśmiałe i zamknięte

w sobie itd.), a także jednostki wybitnie uzdolnione (artystycznie, sportowo, językowo, literacko itd.). Każda z wymienionych grup wymaga odpowiednich sposobów nauczania, które byłyby opracowane wyłącznie dla niej i zapewniłyby prawidłowy rozwój psychiczny oraz systematyczną poprawę osiągniętych wyników. Przed przystąpieniem do pracy z dziećmi z SPE niezwykle ważne jest właściwe zdiagnozowanie ich potrzeb i możliwości oraz stworzenie odpowiednich warunków, w jakich będą one nauczane, aby osiągnąć zadowalające rezultaty edukacyjno-rozwojowe.

W pracy z dziećmi z SPE szczególną uwagę należy zwrócić na:

- stymulowanie rozwoju, pobudzanie aktywności dziecka,
- wyrównywanie deficytów rozwojowych w zaburzonych sferach,
- wspomaganie rozwoju w sferach: społecznej, edukacyjnej i wychowawczej,
- kształtowanie umiejętności nawiązywania kontaktów z rówieśnikami,
- stabilizację emocji.

Istnieje wiele metod, które usprawniają rozwój dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a jak pisze W. Okoń: „metoda nauczania to systematycznie stosowany sposób pracy nauczyciela z uczniami umożliwiający osiągnięcie celów kształcenia” (Okoń 2001: 233).

Metoda Dobrego Startu

W celu wyrównania szans rozwojowych i uzupełnienia braków w odbiorze zmysłowym (percepcyjnym) M. Bogdanowicz opracowała Metodę Dobrego Startu. Jej głównym założeniem jest wspomaganie rozwoju psychomotorycznego dziecka poprzez zabawę zorganizowaną w ściśle określony sposób, aby umożliwić multimodalne uczenie liter, wzorów literopodobnych i innych łatwych wzorów oraz znaków matematycznych. Metoda Dobrego Startu opiera się na rozwijaniu funkcji poznawczych (wzrokowo-przestrzennych, słuchowo-językowych, ruchowych) oraz na integracji percepcyjno-motorycznej zharmonizowanej z rytmem piosenek (Bogdanowicz 1999). Ponadto u dzieci wykształca się zdolność posługiwania się ze zrozumieniem symbolami, co ułatwia naukę pisania, czytania i liczenia oraz przystosowuje do życia społecznego dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi i trudnościami w przystosowaniu. Zajęcia odbywają się według ustalonego schematu, od którego można wprowadzić odstępstwa w zależności od potrzeb i możliwości dzieci. Niemniej jednak schemat prowadzenia zajęć można podzielić na etapy.

1. Zajęcia wprowadzające, które mają na celu zdyscyplinowanie, rozeznanie i korektę postawy ciała oraz orientację w przestrzeni. Jest to bardzo często przywitanie, przybranie pozycji ciała, np. siadamy w kręgu po turecku, odnalezienie się w miejscu oraz w grupie. Zazwyczaj na samym początku jest to odśpiewanie zawsze tej samej piosenki na przywitanie, rozpoczynającej się od słów: „Witaj Jasiu, witaj Jasiu, jak się masz?, wszyscy Cię witamy, bądź wśród nas”. Piosenka jest śpiewana do każdego dziecka po kolei z wymienieniem jego imienia. W ten sposób podkreślamy indywidualność dziecka oraz wyrażamy radość z faktu, że dane dziecko jest z nami i będzie z nami pracować. Piosenka jest zamieszczona

na płycie wydanej przez Martę Bogdanowicz. Po niej następuje dalsza część zajęć wprowadzających.

2. Zajęcia ruchowe, tzn. zabawy ruchowe relaksujące i kształcące motorykę.
3. Zajęcia ruchowo-słuchowe, podczas których dzieci śpiewają piosenki, uderzając rytmicznie np. w woreczki z piaskiem.
4. Zajęcia ruchowo-słuchowo-wzrokowe oparte na konkretnych przykładach wzorów i znaków graficznych.
5. Zajęcia końcowe – najczęściej zabawa muzyczno-ruchowa w rytm piosenki. Bardzo często na zakończenie śpiewana jest piosenka podobna do tej z początku zajęć, w rytm tej samej melodii – „Do widzenia, do widzenia, pa, pa, pa, jeszcze się spotkamy, jeszcze się spotkamy, pa, pa, pa”.

Istotne jest wyraźne zaznaczenie początku i końca danej aktywności lub spotkania. Metoda Dobrego Startu jest często stosowana w pracy z dziećmi z zaburzeniami ze spektrum autyzmu oraz całościowymi zaburzeniami rozwoju, do których zakwalifikowany został zespół Aspergera oraz ADHD.

Podstawą Metody Dobrego Startu jest zatem edukacja poprzez zabawę, co sprzyja odreagowaniu emocji i umożliwia naukę w atmosferze wolnej od napięcia. Ułatwia to dziecku samoakceptację i podnosi jego samoocenę. Ćwiczenia stosowane w Metodzie Dobrego Startu wspierają u dzieci i młodzieży z SPE rozwój sensomotoryczny, poznawczy i emocjonalny. Jeżeli będą przestrzegane określone reguły w pracy z dzieckiem, pomimo ogromnego wysiłku trwającego niejednokrotnie nawet kilka lat, uzyskamy zaspokojenie potrzeb edukacyjnych i rozwojowych.

Metoda Janiny Magnuskiej

Większość dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nie potrafi sobie poradzić ze swoimi negatywnymi i pozytywnymi emocjami, które wpływają na ich funkcjonowanie i relacje ze społeczeństwem. Sama emocja nie jest zła, zły może być sposób, w jaki zostanie wyrażona przez osobę. Dlatego aby wykształcić umiejętność panowania nad emocjami, stosuje się Metodę Leczniczo-Pedagogiczną Janiny Magnuskiej. Głównym założeniem tej metody jest zaspokojenie u dziecka potrzeby samorealizacji, tj. rozwoju wszystkich jego możliwości. Metoda Janiny Magnuskiej, zwana również terapią uspokajającą i rozwijającą, ma na celu stymulowanie rozwoju i kształtowanie osobowości dziecka poprzez ogólne uspokojenie układu nerwowego, wprowadzenie długotrwałych okresów koncentracji, rozwijanie logicznego myślenia (np. przez układanie albumów, historyjek obrazkowych, co zmusza do porównywania, klasyfikowania, segregowania), analizę wzrokową (kopiowanie i odwzorowywanie rysunków z coraz większą dbałością o szczegóły), zwiększanie sprawności manualnej (zajęcia wymagające coraz bardziej precyzyjnych ruchów), kształtowanie kontroli nad wykonywanymi czynnościami, nawiązanie dobrego i mocnego kontaktu z otaczającą rzeczywistością oraz kształtowanie pozytywnego nastawienia do wykonywanej pracy i otoczenia, w jakim dziecko się znajduje. W metodzie tej szczególnie nacisk kładzie się na wykształcenie u dziecka przekonania, że to, co robi, przyniesie mu satysfakcję (Danielewicz, Koźmińska, Magnuska 1975).

Metoda Paula Dennisona

Podobne zastosowanie ma metoda, która umożliwia pokonywanie stresu i napięcia oraz m.in. pomaga niwelować trudności związane z dysleksją czy dysgrafią – Metoda Paula Dennisona. Specyfika tej metody polega na tym, aby wyeliminować u dziecka z SPE (i nie tylko) czynniki stresogenne, które utrudniają jego rozwój i przyswajanie wiedzy. Powyższa metoda ma zatem na celu osiągnięcie postępu w nauce poprzez dobre samopoczucie i uwolnienie od stresu. Mają temu służyć ćwiczenia pozytywnego myślenia (asymilacji) oraz osiągnięcie równowagi emocjonalnej. Podobne działania, w zakresie radzenia sobie ze stresem, wykorzystywane są w technikach relaksacyjnych Jacobsona i Schulza. Podstawą działania metody Dennisona jest dobra współpraca półkul mózgowych, co można uzyskać dzięki właściwym ćwiczeniom. Skutkiem poprawnej współpracy obu półkul jest łatwość przyswajania wiedzy oraz nabywanie nowych umiejętności i rozwój już posiadanych. Metoda Paula Dennisona, zwana również Gimnastyką Mózgu, dzieli się na cztery etapy ćwiczeń.

1. Ćwiczenia wprowadzające (ruchy naprzemienne – dotykanie ręką przeciwległego kolana, punkty na myślenie – jedna ręka masuje punkty pod obojczykiem, a druga spoczywa na pępku, pozycja Dennisona – przydatna do wyciszenia i wzmocnienia koncentracji).
2. Ćwiczenie na przekroczenie linii środka (ruchy naprzemienne, leniwe ósemki dla oczu, pisanie symetryczne oburącz, słoń – rysowanie leniwych ósemek z uchem przyciśniętym do wyciągniętej ręki, motyl na suficie – wyobrażanie sobie motyla na suficie i obrysowywanie go wzrokiem, krążenie szyją).
3. Ćwiczenia wydłużające (sowa – chwytanie mięśni na ramionach z równoczesnym obrotem szyi w lewo i prawo, luźne skłony – sięganie po piłkę).
4. Ćwiczenia energetyzujące (kapturek myśliciela – masowanie uszu od środka w kierunku zewnętrznym, energetyczne, czyli głośne i szerokie ziewanie, oddychanie przeponowe, punkty ziemi – jedna ręka pod dolną wargą, a druga przyłożona poniżej pępka czubkami palców w dół, punkty równowagi – jedna ręka dotyka kości za uchem, a druga pępka, punkty przestrzeni – jedna dłoń dotyka punktu nad ustami, a druga na kości ogonowej) (Dennison 1987: 57).

Dzieci z zespołem nadpobudliwości ruchowej

Warto zwrócić uwagę na dzieci z zespołem nadpobudliwości ruchowej (ADHD), gdyż wiele metod skupia się na pracy właśnie z nimi. Niezwykle ważna jest prawidłowa diagnoza zespołu ADHD. Znane są przypadki zdiagnozowania zespołu Aspergera jako ADHD, a to pociąga za sobą niewłaściwie dobraną terapię oraz strategię nauczania i rozwoju. Każda metoda jest dobra dla dzieci i młodzieży z ADHD, jeżeli tylko pozwoli na zachowanie koncentracji uwagi, wyciszenie emocjonalne oraz systematyczne przestrzeganie ustalonych zasad, co umożliwi uzyskanie motywacji do dalszej pracy nad sobą. Warunkiem uzyskania zadowalających efektów kształcenia i rozwoju dziecka z zespołem ADHD jest stosowanie

metod stymulujących rozwój w sferze ruchowej, poznawczej i emocjonalnej. Wśród tego typu metod najczęściej znajduje zastosowanie Metoda Dobrego Startu, która, przypomnijmy, opiera się na trzech podstawowych elementach: wzrokowym, słuchowym i motorycznym, co ułatwia nawiązywanie relacji społecznych, uczy współpracy z rówieśnikami i ze społecznością. Podobnie jak w przypadku dzieci z zaburzeniami linearnymi, tak i w przypadku dzieci z ADHD, jest wykorzystywana Kinezylogia Edukacyjna (Metoda Paula Dennisona), tj. specjalnie dobrane ćwiczenia obu półkul mózgowych, o których wspominałam wcześniej. Metoda ta poprawia funkcje poznawcze dziecka oraz zdolność przyswajania wiedzy, kształtuje umiejętność komunikacji werbalnej i niewerbalnej, ułatwiającej kontakt z otoczeniem.

Metoda Weroniki Sherborne

Kolejnym sposobem wspierania dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest Metoda Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne. Rozwój dziecka w poszczególnych sferach odbywa się poprzez ćwiczenia ruchowe kształtujące pewność siebie, poczucie bezpieczeństwa (emocjonalnego i fizycznego), zdolności poznawcze względem własnego ciała i otoczenia. Ponadto ćwiczenia rozwijają zdolność nawiązywania kontaktu i sprzyjają pracy twórczej. Metoda Weroniki Sherborne ma bardzo szerokie zastosowanie w terapii rozwojowej: jest przeznaczona dla dzieci z upośledzeniem umysłowym, dzieci autystycznych, z mózgowym porażeniem dziecięcym (wczesnym), z zaburzeniami emocjonalnymi i zachowania oraz niewidomych i niesłyszących. Jak pisze M. Bogdanowicz w swojej książce *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganiu rozwoju dziecka*, korzyści płynące ze stosowania metody są następujące:

- daje pozytywne odczucia w kontakcie z innym człowiekiem
- wyzwala naturalność i swobodę zachowań
- daje okazję do rozładowania energii
- jest próbą pokonania własnych zahamowań wynikających z uprzednich doświadczeń
- wyzwala zaangażowanie
- daje możliwość zaspokojenia własnych potrzeb
- daje pewność siebie
- daje możliwość poczucia się w innej roli niż na co dzień
- zbliża do siebie uczestników zajęć
- daje radość z działania w grupie
- przyjemność dawania innym radości
- daje okazję do wspomnień, przypomnienia sobie zdarzeń z dzieciństwa
- daje okazję do bliskiego kontaktu fizycznego bez uruchamiania sfery seksualnej
- daje poczucie harmonii z innymi
- daje poczucie bezpieczeństwa
- daje poczucie partnerstwa
- możliwość odczuwania przyjemnych doznań płynących z własnego ciała
- nie jest ograniczona wiekiem uczestników (Bogdanowicz, Kisiel, Przasnyka 1997: 55).

Dzieci i młodzież z SPE to nie tylko jednostki z różnymi dysfunkcjami, ale także osoby ponadprzeciętnie uzdolnione, które nie mogą się odnaleźć w środowisku rówieśniczym. Często są wyobcowane i nierozumiane przez innych, dlatego potrzebują kogoś w rodzaju przewodnika, który dostrzeże ich potrzeby, wydobędzie ich potencjał i pomoże rozwiązać zaistniałe problemy, pokieruje ich talentami, wskaże drogę rozwoju umiejętności. Tutor pełni rolę mentora wspomagającego uczenie się w bezpośredniej relacji z podopiecznym. Tutorem nie musi być koniecznie nauczyciel, może to być osoba z odpowiednimi predyspozycjami osobowościowymi, takimi jak: cierpliwość, umiejętność słuchania, pewność siebie, wytrwałość, „przenikliwość, przekonanie o potencjale drzemącym w każdym człowieku” (Al-Khamisy 2013: 196) i posiada większy zasób wiedzy z danej dziedziny, w której uczeń ma się rozwijać. Dzięki indywidualizacji kontaktu wytwarza się więź wzajemnego zaufania oparta na dialogu, która sprzyja rozwojowi osobistemu i poznawczemu oraz pozwala określić swoje mocne i słabe strony.

Wszystkie współczesne sposoby w większym lub mniejszym stopniu stosowane w pracy z dziećmi i młodzieżą z SPE wspierają nauczyciela, wychowawcę i rodzica. Metody terapii pomagają zaspokoić jego podstawowe potrzeby egzystencjalne, których nie potrafi w pełni wyrazić, ponieważ jest zamknięte w pewnego rodzaju „pudełku”, które daje mu poczucie bezpieczeństwa, a wyjście z niego byłoby ogromnym szokiem, gdyż nie wszystkie sfery jego życia zostały wystarczająco rozwinięte.

Bibliografia

- Al-Khamisy D. (2013), *Edukacja włączająca edukacją dialogu*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- Bogdanowicz M. (1999), *Metoda Dobrego Startu*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Bogdanowicz M., Kisiel B., Przasnyka M. (1997), *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganii rozwoju dziecka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Danielewicz T., Koźmińska A., Magnuska J. (1975), *Terapia uspokajająca i rozwijająca dla dzieci nerwicowych i dyslektycznych*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa.
- Dennison P.E. (1987), *Kinezylogia edukacyjna dla dzieci: podstawowy podręcznik dla rodziców i nauczycieli*, Międzynarodowy Instytut Neurokinezylogii Rozwoju Ruchowego i Integracji Odruchów, Warszawa.
- Okoń W. (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Pilch T. (2006), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych* (2012), red. A. Guza, D. Krzyżyk, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, t. 1, Kielce.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M. (2003), *Psychologia rozwoju dziecka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* (2011), red. J. Głodkowska, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.

Modern ways of supporting children and adolescents with special educational needs

Abstract

The article entitled *Modern ways of supporting children and adolescents with special educational needs* is an encouragement to reflect on the methods that should be used to improve the psychophysical and emotional condition of children and adolescents who do not have fully developed their perception skills.

The analysis of individual methods allows the pedagogue, teacher, and parents to gather knowledge on how the process of rehabilitation is being conducted and on what stages the development of children takes place. Each of the described methods has a set of specified schematics, thanks to which the choice of suitable exercise for the needs of a properly diagnosed child enables the creation of social competences for it to exist in the society in the future.

Keywords: development, teaching methods, educational needs, existential needs, cognitive functions development, Attention Deficit Hyperactivity Disorder, tutoring